Міністерство освіти і науки України
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
Історичний факультет
Кафедра джерелознавства та спеціальних
історичних дисциплін

ДРАГОМАНІВСЬКІ ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

Збірник наукових праць молодих істориків

2025,
Випуск 10(14)

УДК 94(477)(066)
Д72

Рекомендовано до друку Вченою Радою історичного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (протокол № 8 від 20 березня 2025 р.)

Редакційна колегія:
Вєтров І. Г. – кандидат історичних наук, професор;
Даниленко С. В. – кандидат історичних наук, доцент;
Журба М. А. – доктор історичних наук, професор;
Мелещенко Т. В., кандидат історичних наук, професор;
Перепелюк О. М. – доктор філософії (історія та археологія), доцент;
Потильчак О. В. – доктор історичних наук, (відповідальний редактор і упорядник);
Руденко Н. В. – кандидат історичних наук, доцент;
Подобєд О. А.– доктор історичних наук, доцент.

Рецензенти:
О. П. Реєнт – доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України;
О. О. Салата – доктор історичних наук професорка;

Д72 Драгоманівські історичні студії: зб. наук. праць молодих істориків / відп. ред. і упор. О. В. Потильчак: кафедра джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін; історичний ф-т; УДУ імені Михайла Драгоманова. Київ: Видавництво УДУ імені Михайла Драгоманова, 2025. Вип. 10(14). 374 с. Електронне видання.

У збірнику публікуються матеріали пленарного та секційних засідань XIV Всеукраїнських драгоманівських читань молодих істориків «Україна в європейській та світовій історії: сучасний науковий і освітній дискурс», що відбулася в УДУ імені Михайла Драгоманова 21 березня 2025 р.

У доповідях та повідомленнях учасників конференції висвітлюються як порівняно вивчені так і малодосліджені проблеми вітчизняної та світової історії, порушуються актуальні й контраверсійні питання, що стали предметом наукової та суспільної дискусії в Україні. Матеріали збірника мають на меті популяризацію наукових історичних досліджень, розширення їх джерельної бази, проблематики, поглиблення аналізу історичних явищ і процесів, олюднення історії.

УДК 94(477)(066)

© Драгоманівські історичні студії, 2025
© Видавництво Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, 2025

УДК 37.091.212:070-047.22:[355.01:001.102]

Оксана БОГОМАЗ, Вікторія НИГОДА
(м. Київ)

Формування медіаграмотності здобувачів освіти як інструмент протидії інформаційним війнам

Анотація. Розглядається проблема формування медіаграмотності здобувачів освіти як інструменту протидії інформаційним війнам. У цифрову епоху маніпуляції, фейкові новини та пропаганда впливають на суспільну думку, особливо серед молоді. У сфері освіти це питання пов'язане з розробкою програм, що навчають критично оцінювати інформацію. Впровадження в освіту медіаграмотності є важливим кроком у боротьбі з інформаційними загрозами.

Ключові слова: медіаграмотність, дезінформація, пропаганда, маніпуляції, інформаційна війна, критичне мислення, вчитель, здобувачі освіти.

Постановка проблеми. У сучасному світі, коли успіх значною мірою залежить від ефективного управління потоками інформації, здатність розрізнити правдиву та неправдиву інформацію набуває особливого значення. Це питання стало ще більш актуальним у контексті російської агресії проти України, адже ворог супроводжує військові дії проведенням масових інформаційних атак до яких Україна та світова спільнота виявилися недостатньо підготовленими, що підкреслює критичну важливість медіаграмотності.

Особливо це стосується вчителів суспільствознавчих дисциплін, адже саме вони відіграють ключову роль у формуванні світогляду молодого покоління, навчаючи його критично мислити та аналізувати інформацію. Від рівня їхньої медіаграмотності залежить здатність учнів протистояти інформаційним атакам і ставати свідомими громадянами. У сучасних реаліях питання медіаграмотності виходить за межі суто освітнього аспекту – воно є життєво важливим для безпеки суспільства та зміцнення демократичних цінностей.

Історіографія проблеми. З кількості праць, які є опубліковані, можна сказати, що медіаграмотність є об'єктом зацікавлення багатьох науковців. Теоретичну базу дослідження у розкритті поняття «медіаграмотність» склали праці таких вітчизняних дослідників, як: О. Волошенюк, В. Іванова, О. Баришполець, О. Бондаренко, Т. Костирко. Окрім того, джерельна база дослідження вміщує аналітичні документи та експертні висновки ГО «Детектор медіа» та «Інституту масової інформації», незалежного видання «ТЕКСТИ», незалежного аналітичного центру «Український інститут медіа та комунікацій», Центру глобальної взаємодії Державного Департаменту США, Центру протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони України (РНБО), Міністерства культури та інформаційної політики України (МКІП).

Мета дослідження. Проаналізувати стан медіаграмотності в Україні, визначити її роль у протидії інформаційним війнам та визначити рекомендації щодо інтеграції медіаграмотності в освітній процес, особливо в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови країни.

Виклад основного матеріалу. Інформація завжди відігравала ключову роль у житті суспільства, а медіа стали основним засобом її поширення. Традиційно люди отримували новини, аналітику та різні погляди саме через газети, телебачення, радіо та інші засоби масової інформації. Медіа мають свої механізми збору, обробки, розповсюдження та збереження інформації, і ці процеси регулюються як законодавчими нормами, так і внутрішніми стандартами та етичними принципами. Усе це спрямоване на забезпечення аудиторії об'єктивною, достовірною та точною інформацією.

Однак у сучасному світі соціальні мережі та месенджери стають серйозними конкурентами традиційних медіа, маючи при цьому важливу відмінність: вони значно менше піддаються регулюванню. Закони та етичні норми, які діють для друкованих та електронних медіа, часто не поширюються на контент, що публікується в соціальних платформах та месенджерах. Це створює як нові можливості для комунікації, так і виклики, пов'язані з поширенням недостовірної інформації.

Схожі механізми поширення інформації в соціальних і традиційних медіа лише посилюють цю проблему. Люди часто сприймають її як правдиву, не перевіряючи та не аналізуючи. Це може призводити до помилкового розуміння подій, спотворення фактів та поширення неправдивої інформації, що є формою інформаційної маніпуляції.

Під час конфлікту або війни інформаційні маніпуляції стають особливо небезпечними. Єдність суспільства, підтримка армії та влади є критично важливими для стабільності та успіху країни. Ворог, користуючись цим, активно використовує інформаційні маніпуляції, щоб підірвати цю єдність, поширюючи негативну інформацію та сіючи розбрат. У час війни інформація стає зброєю. Відрізнити правду від маніпуляцій, фейків та спотворень практично неможливо, адже ворог використовує ті ж інструменти, що й традиційні медіа. Це призводить до того, що люди відчувають себе дезорієнтованими, збудженими та роздратованими.

Початок російсько-української війни в 2014 році фактично ознаменував прагнення Росії посилити вплив на Україну, яка Революцією Гідності започаткувала геополітичний розворот на Захід. Традиційно для Росії цей вплив почав здійснюватись у формі гібридної (фактично – неоголошеної) війни, що межує з державним тероризмом. Таким чином, інформаційна війна, яку Росія активізувала з початком російської збройної агресії, направлена на інформаційне забезпечення сепаратистського руху на сході України, послаблення контролю центральної влади, створення проблем безпекового та економічного характеру.

Ми розуміємо і наголошуємо на тому, що медіаграмотність сьогодні є дуже важливою, і деякі школи вже почали вводити її як окремий предмет, хоча поки що він не є обов'язковим. Проте, виникає питання, хто ж буде навчати

медіаграмотності, адже це потребує спеціальних знань та навичок. Тому тут особливо важлива роль належить вчителям суспільствознавчих предметів.

Більшість науковців схиляються до того, що медіаграмотність це здатність людини критично мислити, набувати навичок та умінь аналізувати інформацію, а також захищатися від маніпуляцій, що можуть надходити з інформаційного (медійного) простору. В аспекті забезпечення інформаційної безпеки держави, що є не менш важливим фактором сьогодення, ми можемо сформувати визначення медіаграмотності як інструменту захисту населення від постійно виникаючих інформаційних загроз, який допомагає уникати масової паніки й ухвалювати правильні рішення на основі перевіреної інформації.

Україна активно розвиває медіаграмотність серед населення. До повномасштабного російського вторгнення, основна увага держави була спрямована на просвітницьку та навчальну діяльність з медіаграмотності. В умовах нових геополітичних реалій, необхідною умовою постав захист громадян від інформаційних атак, пропаганди агресора, а тому медіаграмотність стала центральним елементом та формою захисту української нації.

Нині, медіаграмотність є пріоритетним напрямом діяльності української держави. Про це зазначено в Стратегії інформаційної безпеки України, прийнятої від 28.12.2021 року, де медіаграмотність визначена як одна з головних стратегічних цілей, досягнення якої є необхідним для ефективного протистояння державі-агресору в інформаційному середовищі та захисті суспільства від постійно виникаючих загроз (Про рішення Ради національної безпеки і оборони України, 2021).

Медіаграмотність в Україні має значний потенціал для розвитку, однак наразі вона знаходиться в критичному стані, зумовленому наявними слабкостями та загрозами.

Забезпечення медіаграмотності в Україні відбувається завдяки синергії зусиль держави, громадських організацій та медіа. Серед яких ми виділяємо:

– урядові структури, де питаннями медіаграмотності займаються три основні міністерства в Україні: Міністерство культури та інформаційної політики, Міністерство цифрової трансформації та Міністерство освіти та науки (Media literacy sector mapping in Georgia, Latvia, Moldova and Ukraine: Ukraine country report, 2021), які постійно впроваджують нові ініціативи та проєкти, здійснюють комунікацію з населенням та працюють над спростуванням дезінформації та фейків;

– міжнародні та донорські організації, такі як USAID, Посольство США, Посольство Сполученого Королівства, Єврокомісія, Чорноморський фонд, Інтерньюз-Нетворк, IREX, ОБСЄ та ЮНІСЕФ (Media literacy sector mapping in Georgia, Latvia, Moldova and Ukraine: Ukraine country report,2021: 7). Основна їх діяльність полягає в протидії дезінформації, проведенні тренінгів, онлайн-навчанні та створенні контенту;

– недержавні організації, яких в Україні існує велика кількість в сфері медіаграмотності різних рівнів. Серед таких Українська академія журналістики (займається створенням та наповненням навчальних програм), Український

кризовий медіа-центр (аналізує інформаційні загрози і дезінформацію), «Детектор медіа», Інститут масової інформації (створюють український контент, здійснюють медіамоніторинг та аналіз аудиторій);

– освітні інституції, серед яких заклади освіти, що впроваджують медіаосвіту та медіаграмотність в навчальний процес: загальноосвітні школи, інститути післядипломної освіти для вчителів, педагогічні університети та факультети журналістики в деяких університетах;

– недержавні медіа, основна діяльність яких полягає у фактчекінгу, випуску роз'яснювальних матеріалів про дезінформацію та фейки, аналізі подій, інших медіа тощо. Серед таких: СтопФейк, «Громадське радіо», «Тексти», «По той бік новин» та «Вокс Україна» тощо;

– недержавні низові ініціативи, де головними суб'єктами таких ініціатив виступають як відомі блогери, так і звичайні люди. До прикладу, Оксана Мороз, спеціалістка з комунікацій, випустила власний проект з інформаційної гігієни «Як не стати овочем» та публікує матеріали, книги на цю тематику (Media literacy sector mapping in Georgia, Latvia, Moldova and Ukraine: Ukraine country report,2021: 8).

Враховуючи, що медіаграмотність виступає формою протидії поширенню російської дезінформації, весь контент та заходи медіаграмотності в Україні розподілено відповідно до потоків інформаційного впливу ворога, які спрямовані на цільові групи населення України.

Медіаграмотність в Україні потребує значних зусиль для подолання своїх слабкостей та загроз, які формують критичний стан досліджуваного об'єкта, серед таких збільшення кількості матеріалів з медіаграмотності, щоденне проведення заходів з протидії поширення ворожої дезінформації та пропаганди; залучення додаткових фінансових ресурсів для розвитку медіаграмотності; розробка навчальних програм та планів з медіаграмотності в шкільних та вищих навчальних закладах тощо.

Слід зазначити, Україна активно розвиває медіаграмотність серед населення в умовах воєнного стану. На початку війни, влада відчула значну потребу у підвищенні рівня медіаграмотності, і вжила низки заходів для підтримки цієї мети, започаткувавши кампанії з медіаграмотності, забезпечивши матеріалами та ресурсами різні цільові групи населення в Україні, налагодивши співпрацю з організаціями громадянського суспільства та інші. Ми можемо впевнено стверджувати, що медіаграмотність і надалі залишатиметься в центрі уваги української громадськості, адже вона може відіграти значну роль і у післявоєнній відбудові України.

Медіаграмотність є важливою складовою освіти в умовах війни. На сьогодні, вона не є обов'язковим компонентом базових освітніх програм в Україні, що ускладнює оволодіння необхідними навичками у навчальних закладах. Системне введення медіа грамотності в освітній процес вимагає міждисциплінарного підходу та розробки відповідної методології на державному рівні (Tudjman M., Mikelic N., 2003: 7-8).

Медіаграмотність є важливою навичкою, яка дозволяє людям критично аналізувати інформацію, виявляти пропаганду, дезінформацію та приймати обґрунтовані рішення. В умовах воєнного стану в Україні та особливо на окупованих територіях потреба в навчанні медіаграмотності стає ще більш критичною.

Практичні рекомендації щодо підвищення медіаграмотності в таких умовах включають розробку національної та регіональних програм з медіаграмотності, запровадження навчання медіаграмотності в навчальних закладах. Впровадження в дію цих рекомендацій має бути пріоритетом для влади, медіаорганізацій, навчальних закладів та організацій громадянського суспільства. Працюючи разом, вони можуть сприяти створенню більш стійкого до мас-медіа суспільства, здатного приймати обґрунтовані рішення та протистояти ворожій дезінформації, пропаганді та маніпуляціям.

Висновки. Формування медіаграмотності здобувачів освіти є одним із ключових інструментів протидії інформаційним війнам, оскільки здатність критично оцінювати інформацію, розрізняти маніпулятивні повідомлення та виявляти фейки безпосередньо впливає на стійкість суспільства до інформаційних загроз.

Список використаних джерел та літератури

1 Баришполець О.Т., 2014. Український словник медіакультури: словник медіатермінології. Київ: Міленіум, 2014. С. 40–41.

2. Гібридні загрози Україні і Суспільна безпека. Досвід ЄС і Східного партнерства. Центр глобалістики «Стратегія XXI». Київ, 2018. 106 с.

3. Іванов В. Ф., Волошенюк О. В., 2012. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник. Київ: Центр вільної преси, 2012. С. 6–24.

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28.12.2021 р. №685/2021. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text.

5. Media literacy sector mapping in Georgia, Latvia, Moldova and Ukraine: Ukraine country report // Baltic Centre for Media Excellence. 2021. 28 с. URL: https://www.jta.com.ua/wpcontent/uploads/2022/08/ML_Ukraine_Country_Report_2021.pdf .

6. Tudjman M., Mikelic N. Information Science: Science about Information, Misinformation and Disinformation. University of Zagreb, Croatia, 2003. P. 1513–1527. URL: https://proceedings.informingscience.org/IS2003Proceedings/docs/204Tudjm.pdf.